
This is the **accepted version** of the article:

Úcar, Xavier; Mallart i Navarra, J, ed.; Teixidó, M, ed.; [et al.]. «L'animació sociocultural». A: Repensar la pedagogia, avui. (2001), p. 129-137. 8 pàg. Eumo Editorial ; Institut d'Estudis Editorials.

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/254866>

under the terms of the  **IN**
COPYRIGHT license

Referencia:

ÚCAR, X. (2001) “L’animació sociocultural”, pp. 129-137, en MALLART, J.; TEIXIDÓ, M.; VILANOU, C. (Ed.) **Repensar la pedagogia, avui**. Institut d’Estudis Catalans/ EUMO editorial. Barcelona.

L’ANIMACIÓ SOCIOCULTURAL

Dr. X. Úcar Martínez
Dpt. Pedagogia Sistemàtica i social
Universitat Autònoma de Barcelona.

Tot i que de vegades s'ha de renunciar a ensenyar mai no es pot renunciar a "fer aprendre" (Merieu, 1998:77)

Ja fa alguns anys que persisteix, tant en l'àmbit acadèmic com en el de la pràctica, una certa discussió al voltant de la terminologia més apropiada per a caracteritzar les accions socioeducatives. Aquesta controvèrsia es fa patent en temes tan concrets com ara la denominació del quefer quotidià dels professionals de la pedagogia i l'educació social. Els diferents estudiosos i pràctics caracteritzen, respectivament, les activitats que desenvolupen com a *accions*, com a *pràctiques*, com a *praxi* o, finalment, com a *intervencions socioeducatives*¹ i, en general, optem per una concepció particular obviant tota la resta.

El debat no és només conceptual, és també metodològic, atès que l'opció pel concepte pressuposa la metodologia corresponent i l'exclusió de les altres. Els *tecnòlegs* i els *crítics*, com a responsables d'aquesta polarització, s'afanen en demostrar que la postura científica respectiva és la *postura apropiada*. El debat es produeix així entre dues perspectives extremes: una científico-tècnica i una altra política². En l'àmbit de l'animació sociocultural aquests enfocaments es manifesten a través de dos plantejaments metodològics enfrontats: els que defensen una visió *tecnològica* de l'animació i els que la caracteritzen com una *praxi social*, sigui aquesta cultural o política.

Ja fa temps que vinc defensant un plantejament integrador³ que, més enllà de visions simplificades o parcials de la realitat, dongui compte de la complexitat d'allò social i respongui les seves problemàtiques sense haver de renunciar prèviament a cap plantejament metodològic. Això si, tot tenint presents les característiques idiosincràtiques pròpies del context concret de la intervenció i de les persones que l'habiten i construeixen, que són els qui -en últim extrem- condicionen realment el plantejament a seguir.

¹ A partir d'ara utilitzaré indistintament aquestes accepcions. Tot i que soc conscient que en una anàlisi epistemològica es trobarien matisos diferenciadors, totes elles refereixen d'una o altra manera la realitat que volem recollir. Ens referim a aquella en la que un o varis professionals i/o voluntaris de l'educació o la pedagogia social, entren en contacte amb una persona, un grup o una comunitat per a desenvolupar conjuntament activitats o projectes socioeducatius relacionats amb la millora de la qualitat de vida en qualsevol dels seus múltiples aspectes.

² Tot i que, probablement, ni els uns ni els altres estarien d'acord amb aquestes denominacions.

³ Veure Úcar, 1997. Tot i que jo mateix havia defensat en escrits anteriors la pertinència del model tecnològic.

En aquest treball es pretén mostrar que la integració metodològica obeeix la pròpia riquesa fenoménica de l'animació sociocultural com acció socioeducativa. Per aconseguir-ho s'analitzen, primer, les fonts teòriques que la fonamenten. A continuació, es conceptualitza com a intervenció socioeducativa i, per últim, es caracteritzen les dimensions que la configuren.

1. Les fonts teòriques de l'animació sociocultural

La història recent de l'educació social i, en concret de l'animació sociocultural, mostra que les primeres accions educatives desenvolupades en àmbits comunitaris en les darreres quatre dècades, es van generar en un context de necessitat i com a fruit de, al menys, dos processos: un de reconstrucció comunitària i un altre de reivindicació o de lluita davant a la dictadura. Amb un o altre objectiu, agents socials informals mancats, en molts casos, d'una formació teòrica i d'instrumental tècnic, van iniciar, amb grans dosi d'entusiasme, voluntarisme i confiança en el futur, el treball sociocomunitari. N'eren els precursors dels actuals educadores socials.

Les fonts teòriques fonamentadores de l'animació sociocultural vingueren, al llarg del període citat de, al menys, quatre corrents, cadascuna amb una orientació i una manera específica de fer:

1. *La corrent francófona*, de tall fortament culturalista. Del nostre país veí ens va arribar la idea que la cultura era un motor de desenvolupament i que la acció sociocultural n'era l'instrument apropiat per a generar i possibilitar la dinamització de les comunitats. Noms ja mítics són Malraux, Moulinier, Besnard, Simonot, Poujol, etc.
2. *La corrent del treball social*, d'origen llatinoamericà i amb una aposta clara per l'animació sociocultural com a metodologia de treball comunitari. L'animació sociocultural s'entenia des d'aquesta perspectiva com una tecnologia social. El representant principal d'aquesta corrent i inspirador de bona part dels treballs d'animació sociocultural al nostre Estat va ser Ezequiel Ander-Egg.
3. *La corrent de l'educació popular i d'adults*, també d'origen llatinoamericà, que liderada per les idees de Paulo Freire va venir a representar, a defensar i a mostrar tota una nova forma de fer en educació. Aquest autor ens va proporcionar tant un marc filosòfic-antropològic per a la intervenció sociocultural i educativa com els instruments metodològics apropiats per a actualitzar-la. Les practiques socials generades en aquest marc són crítiques, polítiques.

4. *La corrent de l'educació popular a Espanya* que, des de finals del S.XIX, pretenia la democratització de la cultura i la participació social a partir de la comprensió dels fenòmens socials i culturals

2. Una anàlisi conceptual de l'animació sociocultural

Hom defineix l'animació sociocultural, en el marc de l'educació social, com *un procés d'intervenció socioeducativa en una comunitat delimitada territorialment, que pretén aconseguir que els seus membres -individual i socialment considerats- siguin subjectes actius de la seva pròpia transformació i la del seu entorn amb la fita de millorar de forma substantiva la seva qualitat de vida.*

Constitueix un *procés de intervenció socioeducativa* perquè l'animació sociocultural és acció *sobre, en, amb, per i per a* la comunitat o el grup social; perquè pretén transformacions de signe positiu, millores; i perquè es desenvolupa en un temps prèviament definit i seqüenciat en unes fases que orienten el seu inici, el seu desenvolupament i el seu final.

Si se especifica que la intervenció es produeix en *una comunitat delimitada territorialment* és perquè s'entén que aquesta característica és determinant per a la eficàcia de la intervenció. El que interessa no és tant especificar l'amplitud de la territorialitat demarcada, com assenyalar que cal delimitar-la per a aconseguir una intercomunicació i una interrelació fluida i *cara a cara* entre l'animador i els membres de la comunitat. Des del meu punt de vista cal interpretar la comunitat com un concepte propi de l'animació, és a dir, en tant que grup de persones subjectes de la intervenció. En aquest sentit, la comunitat ve representada per aquella realitat territorial que permet que un animador estableixi contacte directe i es relacioni amb la majoria de persones que la componen. Només una realitat d'aquestes característiques possibilita i assegura una interrelació veritablement humana, base dels processos d'animació sociocultural.

L'animació sociocultural es converteix així en un instrument d'intervenció comunitària que actua *sobre, en, amb, per, i per a* el desenvolupament sociocultural de les comunitats i els grups socials i que es caracteritza per ésser especialment adient per a una intervenció que sigui, al mateix temps, flexible, creativa, alegre i eficaç.

L'objectiu perseguit per les tasques d'animació es defineix tant a escala *personal* com a escala *social*. Si l'ésser humà progressa, millora gradualment la seva qualitat de vida és perquè actua

sobre ell mateix i sobre el seu entorn. Els processos de animació sociocultural pretenen restituir a la persona concreta, a la persona *normal, del carrer*, el protagonisme perdut en la vida comunitària; un protagonisme que actualment exerceix una minoria que es constitueix en rectora d'allò que els altres hem de pensar, sentir, fer, desitjar o esperar. Aquest protagonisme, individual i comunitari, és qui pot possibilitar que es vagi aconseguint, a poc a poc, una millora en la qualitat de vida. Cembranos i altres (1988:13) diuen que un dels objectius de l'animació sociocultural és aconseguir desenvolupar la *intel·ligència social* o, el que és el mateix, constituir col·lectius amb capacitat per a donar una resposta intel·ligent als problemes que se'ls hi presenten. L'animació sociocultural constitueix, en aquest sentit, una aposta pel futur, i els seus fruits, de la mateixa manera que els de l'educació, no són el resultat d'hores o dies, sinó de mesos, anys i generacions.

En definitiva, del que es tracta és d'aconseguir que les col·lectivitats i les persones concretes que les componen, abandonin posicions o postures d'*indefensión apresada* davant els avatars socials i prenguin en les seves mans la direcció del seu propi futur. Heller concreta extraordinàriament bé aquesta idea dient que hem de convertir la nostra contingència en destí:

"La modernitat occidental és la nostra contingència. En comptes de destruir-la podem transformar-la en el nostre destí. (...) Un individu ha transformat la seva contingència en destí si ha arribat a tenir consciència que ha aconseguit (o es troba en camí de fer-ho) el millor de les seves pràcticament infinites possibilitats. Una societat ha transformat la seva contingència en destí si els membres d'aquesta societat arriben a (o estan en camí de) tenir consciència que no els hi agradaria viure en un altre lloc o en una altra època que aquí i ara. (1991:57)"⁴

Únicament sent el protagonista (el rector) de la meua pròpia història accepto i configuro la meua realitat com la millor d'entre totes les meves possibilitats. Ara be, aquest protagonisme no és en absolut fàcil d'aconseguir i mantenir; exigeix, com a fonament, **cultura, maduresa, i autonomia personal i comunitària** i aquestes s'aconsegueixen, bàsicament, a través dels diferents processos formatius i educatius pels que les persones i els grups socials passen al llarg de tota la seva vida. Les intervencions pròpies de l'animació sociocultural es constitueixen com a un d'aquests processos i vers aquells objectius han d'estar orientades les seves accions.

⁴ El que hi ha entre els paréntesi és meu.

3. La complexitat de l'acció socioeducativa: les dimensions de l'animació sociocultural

La realitat en la que actua l'animació sociocultural és complexa, heterogènia i multidimensional. La complexitat i el dinamisme dels grups i comunitats actuals no pot ser tractat des de la simplicitat d'un únic plantejament –sigui tècnic o polític- que exclogui tota la resta. La diversitat de realitats socials demanda necessàriament diversitat de enfocaments en la intervenció o en l'acció socioeducativa. Plantejat en uns altres termes: de vegades els processos de animació sociocultural exigeixen accions de caràcter eminentment polític; reivindicació de serveis bàsics per a una comunitat, per exemple. Accions aquestes, que un plantejament estrictament tècnic o tecnològic no contempla. En altres casos, pel contrari, la seva intervenció pot ser clarament tècnica: ajudar a una comunitat en el disseny d'un projecte, per exemple. En aquest cas, la intervenció política podria estar fora de lloc. En qualsevol cas, es pot afirmar que no existeixen models purs per a la intervenció, models que siguin exclusivament tècnics o polítics.

Variables com la ideologia de l'animador i dels participants; el nivell o grau de desenvolupament sociocultural de la comunitat subjecte de la intervenció; els objectius que es persegueixen amb la intervenció; o els procediments o activitats que es volen implementar, per citar algunes, són les que condicionen les característiques concretes de la intervenció. És a dir, si aquesta darrera serà – fonamental que no exclusivament- tècnica, relacional o política.

En tant que acció, intervenció, praxis o pràctica educativa es poden especificar, en animació sociocultural, dues dimensions que s'actualitzen a través de tres caracteritzacions específiques o, el que és el mateix, en tres formes de fer diferenciades. De cadascuna d'elles es deriven, respectivament, uns objectius, unes tasques, i unes funcions determinades que suposen –a l'animador- unes aptituds i una formació específica, també diferenciada.

La dimensió tècnica –en primer lloc-, que s'actualitza en una conceptualització de l'animació sociocultural com a tecnologia social. La dimensió humanista (relacional, ètica, i política) –en segon lloc- que es concreta en dues concepcions diferenciades de l'animació sociocultural: com a pràctica social i com a pràctica social crítica.

Des del nostre punt de vista i, a partir del plantejament integrador que s'ha apuntat, l'animació sociocultural és una *tecnologia social*⁵ (humana⁶) procedimental o de planejament (Úcar, 1992) que dissenya, aplica i avalua *productes* tècnics concrets i tangibles. Això vol dir: plans, programes i projectes d'acció o intervenció socioeducativa per a desenvolupar en i amb comunitats, territoris o grups determinats i, també, tècniques, procediments i instruments concrets per a la implementació d'aquells plans, programes i projectes. Amb aquest plantejament de l'animació hom destaca la seva dimensió tècnica.

En el marc d'aquesta primera dimensió de l'animació sociocultural definim també les funcions que ha d'acomplir en relació a les persones, grups i comunitats. El que pretén és generar respostes eficaces i eficients a les situacions o problemàtiques concretes que viuen les comunitats. En cap cas des de fora d'elles o sense comptar amb els membres d'aquelles comunitats. Com ja he definit en un altre lloc els agents o els actors de la intervenció són tant els animadors com els ciutadans. Uns i altres tenen el seu paper en el procés de millora de la realitat i cap d'ells pot realitzar-lo sense el concurs, la participació i la implicació dels altres.

L'animació sociocultural es també una *pràctica social* en la que s'interrelacionen éssers humans que posen en joc en la interacció els seus interessos, desitjos, expectatives, somnis i problemàtiques. També, que es relacionen des dels diferents rols (líders, seguidors, etc.) i estatuts (professionals, voluntaris, etc.) que desenvolupen en la dinàmica social i en els contextos concrets d'interacció. Amb aquest segon plantejament hom destaca la seva dimensió relacional i ètica, que comporta treballar en funció de tota una sèrie de principis i valors que es concreten, des del meu punt de vista, en les següents conviccions o creences⁷:

⁵ Caracteritzem l'animació sociocultural com una tecnologia social perquè constitueix: a) Una intervenció racional i sistemàticament planificada; b) resultat d'un procés col·lectiu de reflexió i anàlisi de la realitat; c) que s'emmarca en un context concret i en unes determinades opcions ideològico-polítiques; d) que intenta respondre eficaç i eficientment a les necessitats i problemàtiques concretes d'un grup social o d'una comunitat territorialment delimitada; i e) mitjançant l'articulació sistemàtica en un disseny dels coneixements científico-tècnics subministrats per diferents disciplines (Pedagogia, Psicologia, Sociologia, Comunicació, etc.) (Úcar, 1994:176) i de qualsevol altre tipus de coneixement aplicable a la solució d'aquelles problemàtiques específiques.

⁶ Insisteixo en aquesta caracterització per a diferenciar-la de la tecnologia pròpia de les ciències físico-naturals que suposa la relació entre un subjecte i un objecte. Aquí em refereixo a una tecnologia que es produeix entre subjectes i està, per tant, sotmesa a o regulada per una ètica de la relació i uns valors.

⁷ López de Ceballos/Salas defineixen els que per elles es constitueixen com a principis de les tasques d'animació: *fe en la persona; fe en el grup; i fe en l'acció organitzada* (1987:27-8). Estic d'acord en essència amb el contingut d'aquests principis, però no amb la seva formulació, més pròpia, des del meu punt de vista, d'una concepció militantista i de *religió social* de l'animació sociocultural que d'una perspectiva multidimensional com la que aquí es presenta.

1. El valor i funcionalitat de la formació i autoformació com a pas previ i indispensable per a qualsevol procés d'autodeterminació i d'autonomia, sigui personal, grupal o comunitària.
2. La confiança en el diàleg i en la capacitat d'interrelació i d'entesa entre les persones, els grups i les comunitats.
3. El valor del treball cooperatiu i de l'autoorganització grupal i comunitària com a motors d'un desenvolupament veritablement humà.
4. La confiança en la capacitat dels grups humans per a decidir per ells mateixos el seu propi futur, més enllà de dirigismes dels grups de pressió.
5. La confiança en la capacitat i possibilitat dels individus per a ser i actuar com a persones.

Aquestes cinc conviccions destil·len una sèrie de valors que són els que -sempre des del meu punt de vista- han de fer-se patents en l'acció interventiva dels animadors. Aquests valors són: autonomia, creativitat, solidaritat, flexibilitat, cooperació, compromís, responsabilitat, treball, crítica, confiança, formació i diàleg. Tots ells es constitueixen, en el plantejament que es presenta, en substrats, mitjans i finalitats dels processos d'intervenció en animació sociocultural.

Els objectius i tasques de l'animació sociocultural en aquesta dimensió consisteixen en catalitzar i canalitzar les energies personals, grupals i comunitàries vers projectes comuns de millora a través de la creació, manteniment i consolidació de punts de trobada entre les persones. El que es persegueix, en últim extrem, és crear teixit sociocultural. Les accions de l'animació consistiran, en aquesta dimensió, en ajudar, facilitar o recolzar el que els grups i les comunitats siguin capaces de donar respostes humanes a les seves realitats (situacions, problemàtiques, etc.) socioculturals.

Hom es pot referir també a l'animació com a una *pràctica social crítica*. Amb aquest plantejament el que s'emfatitza és el paper alliberador i emancipador de l'animació. Aquest resultarà, sobretot útil, en aquelles situacions grupals o comunitàries de necessitat primària peremptòria⁸ o en aquelles en que, aquells grups i comunitats, estiguin sotmesos a situacions d'explotació, siguin aquestes del tipus que siguin. El que es pretén és possibilitar l'alliberament i l'emancipació d'aquells grups i comunitats que es troben sotmesos o en situacions d'explotació. L'objectiu de l'animador, des d'aquesta dimensió rau en despertar i/o ajudar a desvetllar

⁸ Nivells 1 i 2 de la piràmide de necessitats de Maslow.

consciències i estimular l'acció. Amb aquesta tercera dimensió de l'animació hom destaca, també, la seva dimensió humanista.

Cal assenyalar que, en general, serà difícil trobar una experiència o pràctica concreta que se centre o desenvolupi, en exclusiva, en una d'aquestes tres dimensions. Pel contrari, allò habitual serà que les tres dimensions s'interconnectin de forma complexa i creativa per a generar processos de democràcia cultural en els que convisquin de forma més o menys equilibrada i harmoniosa allò tècnic, allò relacional i allò polític. Gillet per exemple, es refereix a la dimensió tècnica com *l'àrea de la racionalitat*, a la dimensió racional i ètica com *l'àrea de la mediació* i a la dimensió política com *l'àrea de la militància* assenyalant que l'animador ideal fóra aquell capaç de combinar totes tres (1995; 2000)

En el quadre N°1 hom pot observar aquestes dimensions epistemològiques de l'animació sociocultural; les funcions, objectius i tasques que, respectivament, desenvolupen; i, també, la formació necessària en cadascuna d'elles per a l'animador.

Dimen-sions	Técnica	Humanista	
		(Relacional i ètica)	(Política)
Caracterització	Tecnologia social immaterial o de planejament	Pràctica Social	Pràctica social crítica
Objectius i tasques	Dissenyar, aplicar i avaluar productes tècnics i tecnològics: ➤ Plans, programes i projectes d'intervenció - Tècniques procediments i instruments per la intervenció	Catalitzar i canalitzar les energies personals, grupals i comunitàries vers projectes comuns de millora: ➤ Crear i/o consolidar punts de trobada ➤ Crear i/o consolidar el teixit sociocultural	Possibilitar l'alliberament i l'emancipació d'aquells grups i comunitats sotmeses o en situacions d'exploatació: ➤ Despertar i/o ajudar a desvetllar consciències ➤ Estimular l'acció
Funcions	Donar i/o possibilitar respostes eficaces i eficients a les problemàtiques socioculturals de persones,	Ajudar, facilitar o recolzar el que els grups i comunitats donguin respostes humanes a les seves realitats socioculturals (situacions,	Ajudar, liderar o possibilitar l'emancipació i l'alliberament de persones, grups i/o comunitats

	grups o comunitats	problemàtiques, etc.)	
Aptituds i formació	Técnica i tecnològica	Consciència cívica, sensibilitat interpersonal i maduresa personal	Política

Cuadro N°. 1: Les dimensiones constitutives de l'animació sociocultural.

BIBLIOGRAFÍA

ANDER-EGG, E. *La animación y los animadores*. Madrid: Narcea. 1989.

AUGUSTIN, J-P.; GILLET, J-C. *L'animation professionnelle*. L'Harmattan. París. 2000.

CEMBRANOS, F. i altres *La animación sociocultural: una propuesta metodológica*. Madrid: Popular. 1988.

GILLET, J-C. *Animation et animateurs*. L'Harmattan. París. 1995

HELLER, A. *Historia y futuro*. Barcelona: Península. 1991.

LOPEZ DE CEBALLOS. P; SALAS, M. *Formación de animadores i dinámicas de la animación*. Madrid: Popular. 1989.

MERIEU, Ph. *Frankenstein educador*. Barcelona: Laertes. 1998.

ÚCAR, X. "Animación sociocultural, complejidad y modelos de intervención". *Educación social*. (Barcelona) N° 5. (1997), pp. 86-108.

ÚCAR, X. "El estatuto epistemológico de l'animació sociocultural". *Revista de Teoría de l'educació*. (Salamanca). Vol. VI. (1994), p. 161-183.

ÚCAR, X. *La animación sociocultural*. Ceac. Barcelona, 1992.